

Contra-compositie X

Theo van Doesburg (1883-1931)

Kröller-Müller Museum
De Hoge Veluwe, Otterlo

1924. Olieverf op doek, 50,5 x 50,5 cm
Herkomst: erven Aldo van Eyck

Theo van Doesburg was de oprichter en de enige redacteur van het tijdschrift *De Stijl* en de drijvende kracht achter de beweging van dezelfde naam. In nauwe samenwerking met Piet Mondriaan heeft hij vanaf 1917 in enkele jaren tijd van dit tijdschrift een van de brandpunten van de internationale avant-garde gemaakt. In 1922 verhuisde hij naar Duitsland en in 1923 vestigde hij zich voorgoed in Parijs. Hij behoorde tot de vooroorlogse utopisten van het modernisme, die een totaalvisie op de kunst in het dagelijks leven ontwikkelden. Mede door zijn extraverte karakter en zijn actieve propaganda voor de vernieuwing van de kunst is hij een markante figuur in de 20ste-eeuwse kunstgeschiedenis geworden.

ARCHITECTUUR EN SCHILDERKUNST

In 1923 organiseerde Van Doesburg met de jonge architect Cornelis van Eesteren in de Parijse Galerie L'Effort Moderne van Léonce Rosenberg een tentoonstelling met werk van architecten van De Stijl. Deze manifestatie was bedoeld om De Stijl op de internationale kaart te zetten en om opdrachten binnen te halen. Voor Van Doesburg stond er veel op het spel, omdat hij besloten had geen genoeg meer te nemen met de ondergeschikte rol van de schilder in de architectuur. Hij was zich aan het vormen tot schilder én architect, om beter in staat te zijn de gekleurde ruimten die hem voor ogen stonden te realiseren en niet meer afhankelijk te hoeven zijn van luimige architecten. De reactie op de tentoonstelling was echter zeer lauw en er meldden zich geen bouwheren.

In deze omstandigheden begon hij weer te schilderen, zoekend naar nieuwe wegen en ervan overtuigd dat het werk uit zijn Stijlperiode verder gebracht moest worden. Grotere eenvoud en meer expressie, was daarbij het devies. Vanaf de eerste helft van 1924 maakte hij een groot aantal schetsen, die tot een boekje werden samengebonden en een soort programma vormden voor het schilderen van composities. *Contra-compositie X* is het tiende ontwerp uit het boekje, maar werd wel het eerst als schilderij uitgevoerd. Het werk volgt redelijk precies de op millimeterpapier uitgevoerde schets.

Aan de compositie is goed te zien dat Van Doesburg in dit jaar een artistieke wedijver voerde met de eveneens in Parijs wonende Piet Mondriaan. Hij experimenteert hier op een zeer vrije wijze met de door Mondriaan gevestigde compositieprincipes. Het schilderij doet zich in eerste instantie voor als een uitvergroot detail uit een compositie van Mondriaan. De harmonie die deze laatste kunstenaar zocht, is hier echter ver te zoeken, door de bonkigheid van de compositie van lijnen en vlakken en door de afgetoonde, uit balans gebrachte primaire kleuren. In latere schilderijen zou Van Doesburg steeds verder gaan, tot hij in diagonale of elkaar overlappende composities met dissonante kleurcombinaties zo ver van Mondriaan verwijderd raakte, dat deze meende zich van Van Doesburg te moeten

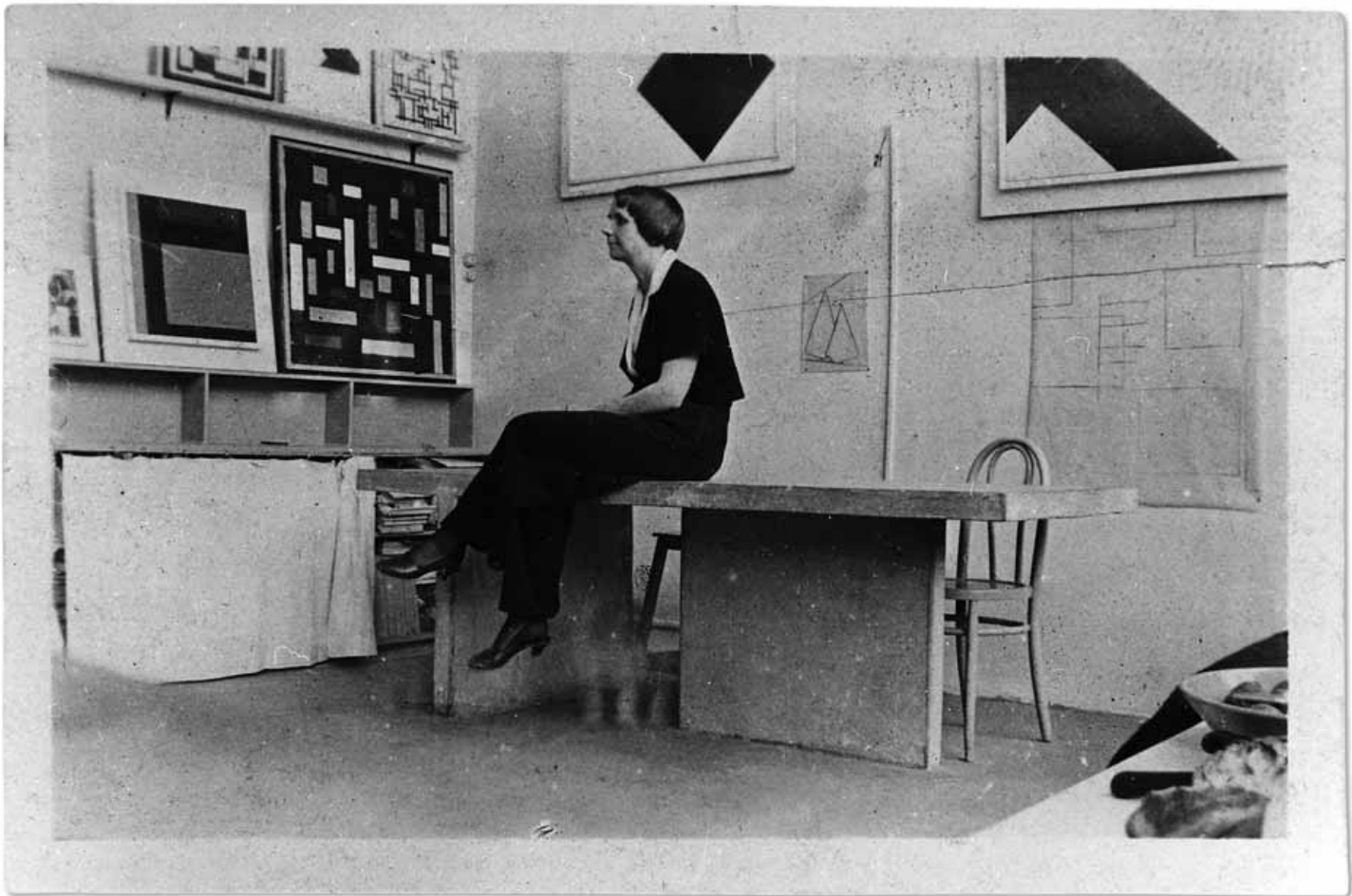

distantiëren. Van Doesburg bedacht de term *elementarisme* voor deze werken en noemde ze *contra-composities* om te benadrukken dat de kleuren, lijnen en vlakken van de composities op onderlinge, dynamische contrastwerking gebaseerd zijn.

SCHAARS

Van Van Doesburg zijn uit de periode van 1924 tot zijn vroege dood in 1931 ruim 23 schilderijen bekend die hij zelf als voltooide composities beschouwde. Daarvan waren er tot nu toe maar twee in Nederlands openbaar bezit: *Contra-compositie V* (1925) in het Stedelijk Museum in Amsterdam en *Contra-compositie XVI* (1925) in het Gemeentemuseum Den Haag. Alle andere schilderijen zijn verspreid over de gehele wereld. Voor het Kröller-Müller Museum is het schilderij belangrijk in de context van zijn formidabele collectie van kunstenaars van De Stijl, maar evenzeer als schakel naar de collectie werken van abstract-geometrisch werkende kunstenaars uit de jaren dertig en daarna, waarvoor Van Doesburgs laatste werken zo'n enorme inspiratiebron waren. Overigens bezat het Kröller-Müller Museum al de voorstudie voor *Contra-compositie X* uit de Schenking Van Moorsel aan de Staat.

Studie voor
Contra-compositie X
Theo van Doesburg
1924. Potlood en gouache op
millimeterpapier op karton,
11,5 x 12 cm
KRÖLLER-MÜLLER MUSEUM,
OTTERLO (Bruikleen Instituut
Collectie Nederland, Schenking
Van Moorsel)

Een interessant aspect van *Contra-compositie X* is dat het nog is voorzien van de lijst naar ontwerp van Van Doesburg zelf, die zijn weduwe, Nelly van Doesburg, er eind 1931 om heeft laten zetten ten behoeve van de overzichtstentoonstelling van Van Doesburg die van 15 januari tot 1 februari 1932 in het Parc des Expositions te Parijs werd gehouden in het kader van de tweede tentoonstelling van de groep '1940'. Op een foto uit die tijd is de jonge weduwe te zien in het atelier van Van Doesburg, met onder andere *Contra-compositie X* in de nieuwe lijst. Het bijzondere van de – terugwijkende – lijst is dat het geschilderde oppervlak als het ware naar voren wordt geduwd en zeer geprononceerd wordt getoond.

VERWERVING

Het schilderij is gekocht van de erven van de in 1999 overleden architect Aldo van Eyck. Deze had het werk in 1945 van Nelly van Doesburg verworven. Voor Van Eyck is het schilderij steeds een dierbaar bezit geweest, dat hem bij zijn eigen werk inspireerde.

Contra-compositie X is nu op een bijzondere wijze verworven, namelijk deels via de kwijtscheldingsregeling van de Rijksoverheid, die het mogelijk maakt successiebelas-

ting in natura te betalen. De kwijtscheldingsregeling is in het leven geroepen om het kunstbezit van Nederland in stand te houden. Kunstvoorwerpen die op deze manier worden verkregen, krijgen een plaats in een Nederlands museum. De regeling wordt uitgevoerd onder auspiciën van het Ministerie van Financiën en is van toepassing op nalatenschappen die vanaf 1 januari 1997 zijn opengevallen. De regeling geldt voor roerende voorwerpen met een nationaal cultuurhistorisch of kunsthistorisch belang. Een verzoek kan bij de Belastingdienst worden ingediend. Bij de beslissing over een verzoek laat deze dienst zich adviseren door een commissie. Omdat *Contra-compositie X* meer waard was dan het bedrag van de door de erven Van Eyck verschuldigde successiebelasting, zag het Kröller-Müller Museum zich voor de taak gesteld de financiering rond te krijgen. De SponsorBingoLoterij en de Vereniging Rembrandt bleken bereid substantiële bijdragen te leveren, zodat dit fraaie voorbeeld van Hollands constructivisme aan ons nationaal kunstbezit kan worden toegevoegd. ♦

Evert van Straaten

Nelly van Doesburg in het atelier van Theo van Doesburg te Meudon, waarschijnlijk 1932.